

МОДЕЛЬ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ШКІЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ

Статтю присвячено теоретичному опису моделі методичної системи навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів, яку визначено як логічно структуровану єдність взаємопов'язаних складників, використання якої спрямоване на оволодіння студентами комплексом літературних знань, усвідомлення ними сентенції про те, що робота з текстом художнього твору є системоутворювальним чинником усіх видів їхньої практичної педагогічної діяльності; формування в майбутніх словесників професійних умінь самостійного оцінно-критичного підходу до розгляду епічного твору та практичну реалізацію навичок проведення шкільного аналізу різножанрових епічних творів; і як наслідок – створення ними власного навчально-дослідницького продукту (детального шкільного аналізу виучуваного епічного твору в єдності змісту й форми). Сформульовано мету (визначення дієвих методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, котрі сприятимуть формуванню у студентів теоретичних знань про шкільний аналіз епічного твору, поступовому виробленню в них методичних умінь та навичок його здійснення в умовах, максимально наближених до освітнього процесу), основні завдання методичної системи. Окреслено провідну ідею навчання студентів шкільного аналізу епічних творів (підготовка майбутнього вчителя літератури до проведення шкільного аналізу епічного твору, формування відповідних методичних умінь і навичок), яку розширюють та деталізують магістральні проблеми. Описано її теоретично-інформативну, діагностичну, мотиваційну, рецептивно-комунікативну, дослідницьку, виховну функції. Деталізовано три взаємопов'язані етапи формування й розвитку умінь студентів-філологів проводити шкільний аналіз епічного твору: пропедевтичний, діяльнісно-методичний і підсумково-результативний. У процесі дослідження було доведено ефективність використання описаних методів (творчого читання, евристичний, репродуктивний, дослідницький), прийомів (постановка дослідницьких завдань, самостійний аналіз частини, епізоду епічного твору різними шляхами, асоціативна розповідь, складання рецензії (відгуку) на прочитаний твір та інші) й видів навчальної діяльності (самостійний аналіз епізоду або частини твору, зіставлення декількох поглядів на твір, порівняння літературного твору з його екранізацією, моделювання планів-конспектів чи фрагментів уроку та інші), котрі становлять ядро розробленої методичної системи.

Ключові слова: модель, система, навчання, методична система, студенти-філологи, етапи реалізації, функції, основні завдання, метод, прийом, вид навчальної діяльності.

Постановка проблеми. У процесі опанування навчальною дисципліною «Методика викладання зарубіжної літератури» перед студентами-філологами постає низка важливих завдань. Із-поміж них домінантним є не лише якісне вивчення теоретичного матеріалу, а і ґрунтовне засвоєння багатьох практичних аспектів викладання зарубіжної літератури як навчального предмета у школі, зокрема вміння відрізнити літературознавчий аналіз від шкільного, оволодіння методикою проведення шкільного аналізу різними шляхами з урахуванням родової специфіки художніх творів, уміння об'єктивно оцінювати класичні зразки світової літератури. Підготовка майбутніх учителів зарубіжної літератури до шкільного аналізу творів світового письменства є комплексною проблемою, від успішного розв'язання якої залежить вирішення низки важливих питань соціального, культурологічного та педагогічного змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сучасному етапі розвитку методичної науки питання специфіки проведення шкільного аналізу творів світового письменства, відмінність його від літературознавчого, особливості вивчення епічних творів різних жанрових форм залишаються в колі наукових інтересів провідних методистів (Л. Мірошниченко, Г. Токмань, А. Вітченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Куцевол, Г. Островська, Л. Удовиченко та інші). Аналіз наукових праць дає підстави зробити висновок про те, що окреслена проблема не знайшла свого розв'язання у спеціальних дослідженнях.

Мета статті. Мета статті – характеристика теоретичних засад методичної моделі навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз довідникової та наукової літератури вказує на неоднозначність тлумачення поняття «модель». У «Великому

тлумачному словнику сучасної української мови», «Українському педагогічному словнику» модель розглядається як «зразок якого-небудь нового виробу, уявний чи умовний (зображення, опис, схема тощо) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища» [1; 2]. Отже, визначаємо модель як цілісне утворення, логічно завершену структуру, котра має інформативний характер і повною мірою відтворює предмет дослідження, показує тісний зв'язок усіх його структурних компонентів і спрямована на реалізацію окресленої мети.

У філософсько-методологічному значенні система (від грецького – *systema* – складена із частин, поєднання) є упорядкованим сполученням взаємопов'язаних елементів, між якими є закономірний зв'язок [6, с. 135]. Апелюємо до педагогічної науки, в якій система навчання – це різні дидактичні шляхи формування знань, умінь і навичок у різних галузях знань [5, с. 345].

Відповідно до вищезазначеного можемо констатувати, що система – це планомірно, правильно розташована результативна єдність взаємопов'язаних елементів, спрямована на досягнення поставленої мети й отримання ефективних результатів.

Під системою навчання майбутніх словесників шкільного аналізу епічних творів розуміємо логічно структуровану єдність взаємопов'язаних складників, використання якої спрямоване на оволодіння студентами комплексом літературних знань, усвідомлення ними сентенції про те, що робота з текстом художнього твору є системоутворювальним чинником усіх видів їхньої практичної педагогічної діяльності; формування в майбутніх словесників професійних умінь самостійного оцінно-критичного підходу до розгляду епічного твору та практичну реалізацію навичок проведення шкільного аналізу різножанрових епічних творів; і як наслідок – створення ними власного навчально-дослідницького продукту (детального шкільного аналізу виучуваного епічного твору в єдності змісту й форми).

Мета методичної системи – визначення дієвих методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, котрі сприятимуть формуванню у студентів теоретичних знань про шкільний аналіз епічного твору, поступовому виробленню в них методичних умінь та навичок його здійснення в умовах, максимально наближених до освітнього процесу.

Під час розроблення теоретичних основ методичної системи постає необхідність вирішення основних завдань:

1. Сприяти накопиченню, розширенню та систематизації ґрунтовних теоретико-літературних знань про епічний твір як естетичну цілісність, про іманентну сутність поняття аналізу як детермінанти роботи з текстом епічного твору.

2. Виділити практично значущі методи, прийоми, види й форми навчальної діяльності сту-

дентів, використання яких дасть можливість більш масштабно розглянути мистецький об'єкт (епічний твір).

3. Визначити орієнтовні результати методичної підготовки майбутніх словесників і забезпечити тісний взаємозв'язок навчально-пізнавальної, науково-дослідної, практичної педагогічної діяльності студентів.

Система навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів – це складне структурне утворення, основними компонентами якого є провідна ідея, магістральні проблеми, принципи, функції, основні етапи реалізації, методи, прийоми, види й форми навчальної діяльності. Аналіз кожного компонента системи допомагає цілісному осмисленню системи, підтверджує доцільність розгляду її в розвитку, в єдності загального й окремого.

Провідною ідеєю навчання студентів шкільного аналізу епічних творів є підготовка майбутнього вчителя літератури до проведення шкільного аналізу епічного твору, формування відповідних методичних умінь і навичок.

Окреслену ідею розширюють та деталізують магістральні проблеми, виокремлення яких зумовлено актуальними та дискусійними питаннями сучасної методичної науки. Із-поміж них виділимо такі:

1. Визначення обсягу теоретико-навчального матеріалу щодо основних засад аналізу як літературознавчої категорії, шкільного аналізу та його істотної відмінності від літературознавчого, а також родово-жанрових особливостей епічних творів.

2. Добір ефективних методів, прийомів, видів і форм навчальної діяльності, котрі сприяють формуванню методичних умінь і навичок студентів під час вивчення методики викладання зарубіжної літератури.

3. Створення ефективної методичної системи навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури шкільного аналізу епічних творів.

Система виконує теоретично-інформативну, діагностичну, мотиваційну, рецептивно-комунікативну, дослідницьку, виховну функції. Розроблення методичної моделі базувалось на основних загальнонаукових (цілісності, структурованості, ієрархічності, множинності опису кожного елемента системи), загальнодидактичних (науковості, органічного зв'язку теорії із практикою, систематичності, системності й послідовності, усвідомленості, міцності та ґрунтовності знань, активності й самостійності в навчанні), методичних (єдності змісту й форми, відповідності видів і шляхів аналізу художній природі твору, культурологічності, контекстності, цілісності, інтеграції й диференціації навчання), специфічних (професійної спрямованості навчання, єдності інтелектуального та емоційного, діалогічності, компаративності, проблемності) принципах.

У розробленій нами моделі процес формування й розвитку вмінь студентів-філологів проводити шкільний аналіз епічного твору складається із трьох взаємопов'язаних етапів: пропедевтичного, діяльнісно-методичного й підсумково-результативного, зміст яких спрямований на поетапне формування в майбутніх словесників методичних умінь аналізу епічного твору у процесі навчальної діяльності під час опанування фахових дисциплін, унаслідок участі в науково-дослідній роботі та проходження педагогічної практики.

Основна мета пропедевтичного етапу – оволодіння студентами-філологами в систематизованому й узагальненому вигляді теоретичними знаннями з методики викладання зарубіжної літератури про особливості шкільного аналізу епічних творів світового мистецтва.

На цьому етапі студенти повинні знати:

- ключові теоретико-літературні поняття з методики викладання зарубіжної літератури, загальні основи аналізу художнього твору;
- основоположні теорії науковців-літературознавців і вчених-методистів попередніх епох і сучасності із проблеми аналізу художнього твору;
- основні етапи вивчення художнього твору в закладах освіти, зокрема, аналіз як один із етапів роботи над текстом художнього твору;
- мету, основні завдання і принципи шкільного аналізу;
- особливості шкільного аналізу художніх творів у 5–8 і 9–11 класах;
- різноманітні види аналізу;
- різноманітність методів, прийомів, видів навчальної діяльності, що їх можна використовувати під час аналізу епічного твору;
- родово-жанрові особливості епосу;
- складники змісту й форми епічного твору;
- види планів до епічного твору.

Основна мета наступного етапу – діялісно-методичного – ступеневе формування методичних умінь і навичок, розуміння сутності взаємозалежного зв'язку між теорією літературознавчого аналізу та практикою його шкільного вияву, комбінування і трансформація, відповідно до ситуації, різних видів практичної діяльності.

На цьому етапі студенти повинні вміти таке:

- усвідомлювати роль і значення теорії літератури як наукової основи аналізу взагалі та шкільного зокрема та вміти застосовувати її основні поняття як засіб змістовного цілісного аналізу художнього твору;
- відрізняти літературознавчий аналіз від шкільного за метою, завданнями, обсягом, засобами його організації та проведення;
- співвідносити методи і прийоми, шляхи аналізу із природою літературного твору, віковими та індивідуальними особливостями учнівського сприйняття, родовою й жанровою належністю твору;

- виявляти авторську позицію у творі;
- зіставляти епічний твір із конкретними обставинами із життя письменника, котрі дали поштовх до його написання;
- здійснювати виразне цитування, творчий переказ, словесне малювання, складання кіноценарію, інсценування, порівняння епічного твору зі зразками інших видів мистецтва;
- проводити роботу над складанням плану епічного твору;
- визначати елементи змісту й форми епічного твору, особливості його сюжетно-композиційної побудови;
- працювати над епізодом, характеристикою образу персонажа.

Мета підсумково-результативного етапу – у процесі вивчення фахової дисципліни перевірити ефективність методичної системи навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури шкільного аналізу епічного твору.

На цьому етапі бакалаври повинні засвідчити про такі практичні вміння:

- використовувати в методичній діяльності наукові здобутки літературознавства, педагогіки, психології, методики викладання зарубіжної літератури та інших дисциплін;
- виділяти істотні відмінності у проведенні шкільного аналізу епічного твору в середній і старшій школах;
- реалізовувати практично всі етапи вивчення епічного твору;
- відбирати ефективні методи, прийоми й види роботи з текстом художнього твору;
- виділяти й досліджувати всі компоненти змісту й форми, розуміти закономірності їх взаємодії;
- моделювати уроки різних типів із вивчення епічного твору, проводити їх під час проходження навчально-залікової практики, коригувати перебіг їх проведення відповідно до змін у навчальній ситуації, аналізувати їх, виділяти недоліки та позитивні сторони.

Таким чином, етапи реалізації методики навчання шкільного аналізу епічних творів об'єднує спільна дидактична мета – максимальне наближення студента-філолога до майбутньої професії вчителя літератури.

Наступними складниками в системі навчання шкільного аналізу епічних творів є методи, прийоми й види навчальної діяльності. Метод – це взаємопов'язана діяльність, специфічна форма навчального спілкування у векторі «викладач–студент», спрямована на досягнення мети навчання. Кожен метод для практичної реалізації потребує відповідних прийомів, котрі скеровують пізнавальну діяльність студентів. Прийом є «способом реалізації методу, його складником, деталлю, елементом, окремим кроком у навчальній діяльності, яка виконується під час застосування певного методу» [4, с. 167].

Сучасні підходи до вивчення літератури базуються на загальних засадах педагогічної науки. У дидактиці представлені класифікації методів С. Петровського, Є. Таланта, М. Скаткіна, І. Лернера, М. Махмутова, Ю. Бабанського та інших, котрі передбачають усебічне охоплення навчальної інформації, її усвідомлення, трансформацію та контроль. У методичній науці до класифікації методів вивчення літератури по-своєму підходили В. Голубков, Б. Степанишин, Т. Браже, О. Богданова, В. Нікольський, В. Маранцман, Т. і Ф. Бугайки, Є. Пасічник та інші.

У контексті наукового дослідження найбільш продуктивною для розв'язання проблеми аналізу епічного твору, пріоритетною і практично значущою для розробленої методичної системи навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічного твору є класифікація методів М. Кудряшова: учений наголошує на специфіці шкільного предмета та логіці його вивчення і враховує пізнавальну діяльність суб'єктів навчання. Адже, як уважає вчений-методист Л. Мірошниченко, методи навчання мають озброювати тих, хто здобуває освіту, глибокими й міцними знаннями, формувати в них позитивні мотиви навчальної діяльності, виробляти вміння самостійно отримувати знання, орієнтуватись у бурхливому потоці наукової інформації [4, с. 193].

Детально зупинимось на розгляді кожного з методів.

Метод творчого читання полягає у сприянні «потужному і тривалому художньому враженню, який потім постійно поглиблюється» [3, с. 17]. Цей метод забезпечує глибоке проникнення у світ художнього твору, засвоєння його ціннісного потенціалу. Серед прийомів методу творчого читання, котрі сприяють формуванню у студентів умінь аналізувати епічний твір, виділяємо такі: вибіркове читання уривків, ключових епізодів, розділів, частин епічного твору; виразне читання; осмислене читання; коментоване читання; повторне читання; перерване читання; критичне сприймання прочитаного та інше.

Евристичний метод передбачає поглиблення первинного емоційно-художнього сприйняття майбутніми словесниками виучуваного твору на основі системи запитань, дає можливість з'ясувати рівень розуміння змісту епічного твору, сприяє стимулюванню інтелектуальних зусиль студентів, передбачає поетапний пошук ними правильних відповідей. Під час реалізації евристичного методу застосовуємо такі традиційні прийоми: складання системи завдань за текстом; евристична бесіда, проблемна бесіда; актуалізаційна бесіда, навчальний диспут тощо.

Використання дослідницького методу передбачає самостійну активність студентів-філологів на практично-лабораторних заняттях під час розгляду епічного твору. Реалізувати цей метод

допомагають прийоми: постановка дослідницьких завдань; самостійний аналіз частини, епізоду епічного твору різними шляхами; характеристика образу персонажа; складання рецензії (відгуку) на прочитаний твір; зіставлення епічного твору з його екранізованим варіантом.

Репродуктивний, або репродуктивно-творчий, метод логічно завершує процес навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічних творів. Його основна мета – за допомогою слова, розповіді або лекції викладача дати майбутнім словесникам певний обсяг теоретичного матеріалу в готовому вигляді та націлити їхні професійні зусилля на опрацювання, запам'ятовування та свідоме засвоєння інформації, важливої для проведення шкільного аналізу епічного твору. Ефективність методу залежить від прослуховування лекції викладача; асоціативної розповіді; різних видів завдань за підручником чи навчальним посібником; складання повідомлення; складання плану твору або хронології подій у ньому тощо.

Для продуктивної практичної діяльності студентів-філологів та вчителів-словесників у їхній системі роботи над текстом епічного твору потрібно застосовувати методи і традиційні прийоми навчання комплексно.

Продуктивність розробленої методичної системи також, на нашу думку, забезпечують різноманітні види навчальної діяльності: аналіз художнього, літературно-критичного матеріалу; створення конспекту; складання тез; написання відгуку, анотації до твору; побудова опорних схем до твору; укладання плану твору; переказ; участь у дискусії; укладання словника понять до твору; виступ із повідомленням на конкретну тему; самостійний аналіз епізоду або частини твору; зіставлення декількох поглядів на твір; порівняння літературного твору з його екранізацією; моделювання планів-конспектів чи фрагментів уроку, розроблення мультимедійних презентацій (опорний конспект, віртуальна подорож, слайд-шоу), створення динамічних плакатів (буклетів, постерів, плейкастів, буктрейлерів), підготовка ейдос-малюнків, ведення інтернет-щоденників, користування електронними словниками й літературними довідниками, участь в інтерактивних іграх тощо.

Отже, означені методи, прийоми й види навчальної діяльності становлять ядро розробленої методичної системи.

Висновки і пропозиції. Отже, запропонована модель методичної системи навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури шкільного аналізу епічного твору розроблена відповідно до наукових теоретичних основ, забезпечує практичну ефективність діяльності викладача, спрямована на формування вмінь студентів проводити шкільний аналіз, сприяє системній роботі в педагогічному ланцюжку «викладач–студент–учень».

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Кудряшов Н. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы. Москва : Просвещение, 1981. 190 с.
4. Мірошниченко Л. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах України : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 432 с.
5. Педагогический энциклопедический словарь / редкол. М. Безруких, В. Болотов, Л. Глебова и др., гл. ред. Б. Бим-Бад. Москва : Большая рос. энцикл., 2002. 528 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

Hrychanyk N. Model of methodical teaching system of students-philologists of school analysis of epic works

The article is devoted to the theoretical description of model of methodical teaching system of students philologists of school analysis of epic works, which is defined as a logically structured unity of interconnected components, the use of which is aimed to master students' literary knowledge, help them understand that the work with the literary text is system-forming factor of all types of their practical pedagogical activity; professional skills of an independent evaluative and critical approach forming to the consideration of an epic work and practical implementation of skills of school analysis of epic works of various genres; and as a result – the creation of their own educational and research product (detailed school analysis of the studied epic work in the unity of content and form).

The purpose (determination of effective methods, kinds and forms of educational activity which will promote students' theoretical knowledge forming about the school analysis of an epic work, gradual development of their methodical abilities and skills of its realization in the conditions similar to educational process), and main tasks of methodical system are formulated. The leading idea of teaching students school analysis of epic works is outlined (future literature teachers preparation for school analysis of epics, the formation of appropriate methodological skills), and the main problems expand and detailed it. Its theoretical and informative, diagnostic, motivational, receptive and communicative, research, educational functions are described. Three interrelated stages of formation and development of students of philology skills to conduct school analysis of an epic work are detailed: propaedeutic, activity-methodical and final-effective. The study proved the effectiveness of the described methods (creative reading, heuristic, reproductive, research), techniques (research tasks, self-analysis of the part, or an episode of an epic work in different ways, associative storytelling, review (response) to the work read, etc.) and types of educational activities (independent analysis of an episode or a part of work, comparison of several views on a work, comparison of a literary work with its film adaptation, modeling of syllabi or fragments of a lesson, etc.), which form the core of the developed methodological system.

Key words: *model, system, studying, methodical system, students-philologists, stages of realization, functions, main tasks, method, technique, type of educational activity.*